

ELMALILI ŞEYH YUSUF ÜMMİ SİNAN EFENDİ

HAMİT DİKMEN*

Tasavvuf edebiyatının ileri gelen Őahsiyetlerinden biri olan Ümmî Sinan, Antalya'nın Elmalı ilçesinde doğmuştur. Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgimiz olmamakla birlikte, milâdî 1563 yılı civarında doğduğu sanılmaktadır.¹ Asıl adı Yusuf'tur. Ailesi ve tahsil hayatı hakkında yeterli bilgimiz olmayan Şair, Eroğlu Nuri'den feyz almıŐ ve Elmalı'da kendi adıyla anılan medresede birçok kıymetli talebeler yetiştirmiştir. H. 1067/M. 1657 yılında vefat eden Şair, Elmalı'da yine kendi adıyla anılan camiin bitiŐiğindeki türbesinde gömölüdür.

Ümmî Sinan hakkında verdiğimiz bu kısa bilgiden sonra, Şair hakkında kaynakların verdiği daha geniŐ bilgilere geçelim:

“Osmanlı Müellifleri” yazarı Bursalı Mehmed Tahir Bey, kitabının birinci cildinin 85. sayfasında “Mehmed Sinân-ı Ümmî” başlığı altında Őu bilgiyi veriyor:

Tarîkat-ı Halvetiyye'nün Yiğitbaşı Őu besî kibârından ‘arif bir zât olup, Konya vilâyeti dâhilindeki Elmalı'dandır. “Kuţbü'l-me‘ânî” ismindeki Türkçe menŐür bir eŐeriyle müretteb dîvânı vardır. Dîvânı maţbû'dur. Halîfe-i erŐedleri Niyâzî-i MıŐır-i dîvânındaki:

“Allâh Allâh didi ve kıldı bekâya irtihâl”

mıŐrâ'ının nâţık olduğı 1075 târihinde Elmalı'da ‘âzîm-i dâr-ı bekâ oldu.”²

“Mecelletü'n-nisâb” yazarı Müstakim-zâde Süleyman Sadeddin Efendi ise, onun hakkında aŐağıdaki bilgileri vermektedir:

“EŐ-Şeyh Yüsuf Sinânü'd-dîn el-Elmalı. Őeyhu'l-MıŐrî Mehmed Niyâzî ve mürŐidihî, tüviffiye kable'l-mi'e ba'de'l-elf ve hüve ğayru'Ő-Şeyh Ümmî Sinân ve hüve ğadîmün minhü bi-mi'eti senetin ev ezyed.”³

* Dr., Ceyhan Meslek Yüksekokulu Türk Dili Okutmanı.

¹ Bu konuda bkz. O. Kâmil Erdem, *Sinan Ümmî Divanı'ndan Seçmeler*, Fetih Yayınevi, İstanbul 1976, s. 9; Mustafa Tatçı, *Ümmî Sinân Halvetî*, Elmalı 1993, s. 3.

² Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, cilt I, Matbaa-i âmire, İstanbul H. 1333, s. 85.

³ Müstakim-zâde Süleyman Sadeddin, *Mecelletü'n-nisâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hallet Efendi kısmı, no: 628, yk. 260.

Abdullah Ekiz Bey'in de ifade ettiği gibi,⁴ Ümmî Sinan'ın adı ve ölüm tarihi üzerindeki yanlışlık, Bursalı Mehmed Tahir Bey'in "Osmanlı Müellifleri" adlı kitabıyla başlar. Ümmî Sinan halifelerinden Niyazî-i Mısırî'nin yazdığı mersiye de geçen söz konusu mısra, H. 1068 yılına karşılık olduğu gibi, Şeyh Ümmî Sinan ile hiçbir ilgisi olmayıp, "Şeyh Muhammed-i Uşşâkî" adında bir zatın ölümü üzerine söylenmiştir. Esasen mersiye içinde geçen şu:

"Lîk gitdi de 'azîzüm Şeyh Muhammed dünyeden" mısraı, bunu açıkça gösterir.

Elmalı Halk Kütüphanesi'ne bağışlanan bir mecmuadaki Niyazî Divanı'nda bu mersiye: "Fî Târîh-i Vefâti's-Şeyh Muhammedü'l-'Uşşâkî Kudûse Sırruhû"⁵ başlığı altında kaydedilmiş ve sözü geçen adına yazıldığı ismen belirtilmiştir. Anlaşılan, yazar, ağıtın taşıdığı hürmetkâr ifadeye takılarak, Ümmî Sinan hakkında söylendiğini sanmış ve bu yüzden günümüze kadar tesir edecek bir yanlışlığa düşmüştür.

Halbuki, Niyazî-i Mısırî tarafından Şeyh Ümmî Sinan'ın ölümü üzerine yazılan tarihli mersiye ise başkadır ve başlığı ile aynen şöyledir:

"Ve Lehû Mersiye-i Târîh-i Şeyh Ümmî Sinân Kudûse Sırruhû"⁶

Uğradı can yine mâtem üstine

Olmaya bir nâle nâlem üstine

Cân u dil meksûf u maḥsûf oldılar

Kara gün doğdı bu ḥânem üstine

Feyzümün şuyı yirinden od çıkar

Yaraşur baña ki yanam üstine

Yıkılup mey-ḥâne hiç mey kalmadı

Bir eşik bulam mı yatam üstine

Geldi şeyhümün Niyâzî târihi

Şan kıyâmet kopdı 'âlem üstine (Sene 1067).

Şeyh Ümmî Sinan'ın vefatıyla ilgili daha açık ve doyurucu bilgiler, yine aynı mecmuanın 18b yaprağında geçmektedir. Kâtibin "Oğlı Şeyh Sü-

⁴ Abdullah Ekiz, *Sinan Ümmî ve Ahfadı*, Orkun Basımevi, Ankara 1962, s. 13 vd.

⁵ Yazmanın künyesi şöyledir: Mecmua, Elmalı Halk Kütüphanesi, Ty. no: 43/2, 21x15 cm., meşin kaplı, 19/21 satırlı, 320 yaprak, İst, tarihi H. 1138/M. 1725. Yukarıdaki kayıt bu mecmuanın 200b yaprağındadır.

⁶ A.g.m., yk. 225b.

leyman'ın hattından tahrîr edilmişdür" kaydı ile istinsah ettiği bu bilgiler şöyledir:

"Merhûm ve mağfûrun leh Ümmî Sinân Efendi ismühü Yûsuf Efendi dâr-ı dünyeden dâr-ı âhirete intikâl itdügi sene seb'a sittîn ve elf el-medfûn fî Elmalı sene 1067. Fî şehri Cemâziye'l-âhîrîn yigirmi beşinci gecesi vâkî olup şalı günü dahve-i kübrâdan sonra hâk-i siyâha tapşurıldı. Nevera'llâhu merkadehü ve rahmetu'llâhi `aleyh ve kuddise sirruhü."

İşte, bizlere kadar ulaşan bu kıymetli bilgiler, herhangi bir şüpheye yer vermeyecek şekilde açık ve sıhhatlidir. Artık, kesin olarak öğreniyoruz ki, Ümmî Sinan'ın asıl adı Yusuf'tur. H. 1067 senesi Cemâziye'l-âhîr ayının yirmi beşinci gecesi vefat etmiş ve şalı günü kaba kuşluk, kara toprağa verilmiştir. Bu hicrî tarihi, milâdî tarihe çevirince; 1657 yılı nisan ayının dokuzunu onuna bağlayan gece vefat etmiş ve 10 nisan şalı günü defnedilmiş olduğu anlaşılır.

Ümmî Sinan'ın türbesi, kendi adını taşıyan camiin kible tarafında ve bitişiğindedir. Bugün Elmalı'da bir ziyaret mahalli olan türbe, son olarak 1959 yılında bir tamirat geçirmiştir.⁷

Gazzî-zâde Abdül-latif'in Tuhfe'sinde "tarikat ve hakikatün mürşidi"⁸ diye tanıtılan Ümmî Sinan, Eroğlu Nuri'den feyz almıştır. Bir manzumesinde:

"Ümmî Sinan eydür Eroğlu dirler
İsmine şeyhümü nîller içinde"

diyerek; şeyhinin Eroğlu Nuri olduğunu açıklayan şair, nefis makamlarını şeyhinden ikmal ettikten sonra hilâfet makamını Mazhar sultan'dan elde etmiştir.⁹

Kaynaklar Şeyh Ümmî Sinan'ın Halvetiyye tarikatının "orta kolu"nu teşkil eden ve kurucusu Ahmed Şemseddin Marmaravî'ye izafetle "Ahmediyye" ya da "Yiğitbaşı" adını alan tarikat şubesinin temsilcilerinden biri olduğunu kaydeder.¹⁰

Tasavvuf edebiyatının güçlü temsilcilerinden biri olan Ümmî Sinan, kendisinden sonra irşat faaliyetinde bulunan meşhur birkaç halife yetiş-

⁷ Abdullah Ekiz, *a.g.e.*, s. 52.

⁸ Mustafa Lutfi, *Tuhfetü'l-Asrî fi Menâkıb-ı Mısrî*, Bursa 1307, s. 20.

⁹ Bu konuda bkz., Mustafa Tatçı, *a.g.e.*, s. 8.

¹⁰ Bandırmalı-zâde Ahmed Münib, *Mir'âtü't-turuk*, İstanbul 1306, s. 31; Mehmed Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Matbaa-i âmire, İstanbul 1918, s. 307-dipnot 1; Süleyman Fikri Ertan, *Antalya Livası Tarihi*, Matbaa-i âmire, İstanbul 1338-1340, s. 187.

tirmiştir. Özellikle Kütahyalı mutasavvıf şair Gülaboğlu Askerî, Şeyh Mehmed-i Uşşâkî el-Halvetî, Şeyh Muslihu'd-dîn-i Uşşâkî, Şeyh Ahmed-i Matlaî, Müftî Derviş ve Niyazî-i Mısırî bunların en ünlüleridir.

Ümmî Sinan'ın tesiri özellikle bulunduğu çevre olan Antalya, Elmalı ve havalisiyle, Afyon, Denizli, Uşak ve Kütahya gibi şehirlerde yoğunluk kazanmaktadır. Daha sonra, halifesi Niyazî-i Mısırî'nin vaaz ve sohbetlerindeki cazibe, Ümmî Sinan'ın saray çevresine kadar şöhretini duyurmuştur.

Şeyh Yusuf Ümmî Sinan'ın iki eseri vardır. Bunlardan birincisi, Divan'ıdır. Diğer eseri, Kutbü'l-me'ânî adıyla kaleme alınan dinî-tasavvufî mensur bir vaaz kitabıdır. Müellif hattı Elmalı'da mevcut iken kaybolmuştur.

Ümmî Sinan'ın Türk-İslâm kültürü içinde yer edinmesini sağlayan ve şöhretini temin eden eseri şüphesiz Divan'ıdır. H. 1299/M. 1882 yılında Yalvaçlı Coşkun-zâde Şeyh Süleyman Efendi tarafından bastırılan bu divanın muhtelif kütüphanelerde yazma nüshaları mevcuttur. Ümmî Sinan Divanı'nın karşılaştırmalı metni tarafımdan lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Hazırladığım karşılaştırmalı metinde Süleymaniye Kütüphanesi, Haşim Paşa kısmı, Ty. no: 70'te kayıtlı yazma nüshayı esas aldım. Bu nüsha ile, İstanbul Üniversite Kütüphanesi, Ty. no: 512, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Ty. no: 3356, Elmalı Halk Kütüphanesi, demirbaş no: 43/2 ve matbu Ümmî Sinan Divanı'nı karşılaştırdım.¹¹

Alfabe sırasıyla tertip edilen ve içerisinde 194 adet ilâhi ve nutuk bulunan Ümmî Sinan Divanı, bir tevhid ile başlar. Şairin işlediği konular tasavvufî olup, Allah, Muhammed, mürşid ve insân-ı kâmil konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Divanda, müridlerinin sıfatlarını anlatan bir manzume, padişah ve hakimlerin adaleti gözetmediklerini ifade eden bir manzume, ayrıca bir kıt'a ve üç müstakil beyit vardır.

Şiirleri didaktik mahiyette olup, sanat iddiasında bulunmayan ve şairlik hevesine kapılmayan Ümmî Sinan'ın bir tek hedefi vardır. O da, çevresinde yaşayanları Hak yoluna çağırmak, dünya işlerine dalarak âhireti unutmuş görünenleri gaflet uykusundan uyandırmaktır. Toplumu uyarma gayesi güden manzûmelerinde, gönlünden taşan samimî duyguların akisleri, vecd ve istiğrak halinin incileri göze çarpar.

¹¹ Bu konuda bkz. Hamit Dikmen, *Ümmî Sinan Divanı*, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (basılmamış lisans tezi), Ankara 1977, 210 s.

¹² Hasibe Mazioğlu, "Türk Edebiyatı, Eski", *Türk Ansiklopedisi*, C. XXXII, f. 256, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1982, s. 128.

Şiirlerini aruz ve hece vezni ile yazmış olan şairin aruzlu manzûmelerinde divan şairlerinin ustalığı yoktur. Sadelik, samimîlik ve sanat endişesizliği hâkimdir. Şiirlerinde Nesimî tesiri görülmekle birlikte,¹² esasen o, Yunus tarzında şiirler yazmıştır. Yunus Emre ve onun takipçileri Kaygusuz Abdal, Hacı Bayrâm-ı Velî, Eşrefoğlu Rumî vb. gibi hakikî aşkı, nefis terbiyesini, manevî merhaleleri, insân-ı kâmil anlayışını, Allah ve Peygamber muhabettini coşkun bir ifade ile dile getirmektedir. Şiirleri sade sayılabilecek bir Türkçe ile kaleme alınmakla birlikte, tasavvufî ıstılahlar ve motifler bu sadeliğe derin bir fikir yoğunluğu kazandırmaktadır. Onun kuvvetli ve yıkılmaz tarafı samimî oluşu, gönülden taşanı söylemiş bulunmasıdır.

Hece vezniyle yazdığı şiirlerinde, ruhta ve şekilde Yunus tesiri aşikârdır. Onun şiirlerinde de fikir bakımından saf dinî ruhla vahdet-i vücûdu okşayan tasavvufî duygular birlikte yürümektedir. Şu manzumelerinde bunu açıkça görmek mümkündür:

“Ey cümle halkuñ maşûdı
Al gönlümi senden yaña
Ey külli şey’üñ mevcûdı
Al gönlümi senden yaña

Budur yüregüm yâresi
Gitmedi yüzüm karası
Ey bî-çâreler çâresi
Al gönlümi senden yaña

Elüm saña irmeklige
Gözüm seni görmeklige
Tapuña yüz sürmeklige
Al gönlümi senden yaña

Muşafânuñ hürmetine
Murtazânuñ himmetine
Şol birliğüñ hürmetine
Al gönlümi senden yaña

Gözlerümi giryân eyle
Cigerümi biryân eyle
Esrâr ile hayrân eyle
Al gönlümi senden yaña

Evliyâlar hürmetine
Enbiyâlar izzetine

Mukarrebler kurbetine
 Al gönlümi senden yaña
 Ümmî Sinan dir Yaradan
 Götür perdeyi aradan
 Kurtar beni bu yaradan
 Al gönlümi senden yaña”

“‘Âşıklar ol dost iline
 Göçerler Hû diyü diyü
 Zâhir bâtın dost yolına
 Uçarlar Hû diyü diyü

Sürerler ismün hâşını
 Silerler kalbün pāsını
 ‘İlm-i ledün ma’nāsını
 Açarlar Hû diyü diyü

Biter yürekde âteşi
 Onılmaz bağrının başı
 Gözlerinden kanlu yaşı
 Şaçarlar Hû diyü diyü

Nefsi Hak ile dost olur
 Cānı şafādan mest olur
 Libāsı hayrete post olur
 Biçerler Hû diyü diyü

Gel ey gāfil uyan sen de
 Muḥabbet var ise canda
 Şarāb-ı selsebîl anda
 İçerler Hû diyü diyü

İçerler nürdan şarābı
 Terk iderler gaflet-i hābı
 Hāl ile cümle hicābı
 Geçerler Hû diyü diyü

Ümmî Sinan söyler bunu
 ‘Aşk odına yanar cānı
 Tevhîd-i zāt-ı insānı
 Seçerler Hû diyü diyü”

“Gelün Allāh diyelüm
 Görelüm neyer Allāh

Mürvetine küyelüm
Görelüm neyer Allah

Adın alalum dile
Bülbül olalum güle
Allâh diyelüm hele
Görelüm neyer Allâh

Gündüz şâ'im olalum
Gice kâ'im olalum
Zikre dâ'im olalum
Görelüm neyer Allah

Hak diyelüm hepinin
Yıkmayalum yapusin
Bekleyelüm kapusin
Görelüm neyer Allâh

Bir gün bundan göçile
Ol Hazret'e suç ile
Umarın ki geçile
Görelüm neyer Allâh

Ko bu günü yarını
Dünyānuñ bāzārını
Umagör dīdārını
Görelüm neyer Allâh

Ümmî Sinan yol budur
Söyleyene dil budur
Evel āhir bil Hū'dur
Görelüm neyer Allâh"

Sonuç olarak, Şeyh Ümmî Sinan Efendi, tasavvuf edebiyatının XVII. yüzyılın ilk yarısında yetiştirdiği büyük bir temsilcisidir. Şair, âlim, ah-lâkçı ve eğitimci taraflarıyla o müstesna bir kişidir. Yunus Emre'yle başla-yan bir tarzın Anadolu sahasında Eşrefoğlu Rumî, Vehhâb Ümmî, Kaygu-suz Abdal vb. gibi güçlü bir takipçisi olmuş; kendinden sonra Niyazî-i Mısrî gibi âbide bir mutasavvıf yetiştirmiştir.

